

Ludwig Wittgenstein a jeho přínos teorii reprezentace*

Petr Bláha**

Abstract /

Ludwig Wittgenstein and His Contribution to the Theory of Representation

This article focuses on Wittgenstein influence and contribution to political theory. The structure of the paper is linear and follows chronologically the period of Wittgenstein's work, from the early work represented by the Tractatus Logico-Philosophicus to late Wittgenstein focusing on the theory of language games and the work on Philosophical Investigations and previous preparatory texts known as the Blue and Brown Books. To understand the author's thought development and his relatively conflicting theories in both stages of Wittgenstein's thinking, the paper considers it appropriate to interpolate the interpretation with a biographical method. However, the aim of the paper is not a comprehensive biographical sketch of Wittgenstein, but to explain why the author's work has changed so significantly and how his reflection in the field of political representation has changed. The paper concludes that even at a time when political science is dominated by empirical analytical directions, political theory does not lose its significance and can turn to many authors who at first glance fall into completely different areas of scientific research. Many problems typical of the analytical philosophy of language find analogous topics in political theory or political science. Misunderstandings and analytical philosophy, if not the starting point, can offer clues to solve or explain these problems. And as Wittgenstein's early theory of language influenced Hanna Pitkin's classical theory of representation, it provides a possible way to explain the practice of constituting undemocratic regimes through language rules and threat representation. The late Wittgenstein offers a way to understand political debates about the nature of democracy, but also to explain why and on what basis citizens choose their representatives.

Keywords /

theory of representation; political representation; theory of language games; Ludwig Wittgenstein

* Tato studie byla podpořena projektem Grantové agentury České republiky č. 20-04551S, Vzorce kvality demokracie na regionální úrovni v zemích V4: vhléd do černé skříňky.

** Mgr. Petr Bláha, Ph.D., Katedra politologie, Filozofická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pasteurova 1, 400 96, Ústí nad Labem, e-mail: petr.blahaml@ujep.cz.

Úvod

„Logičtí pozitivisté zabili politickou filozofii. Byli to Russell a Wittgenstein, Ayer a Ryle, kteří přesvědčili filozofy, že se musí na nějaký čas stáhnout a přezkoumat svůj logický a jazykový aparát. (...) Toto přezkoumání zpochybnilo logický status všech etických výroků a vyvolalo otázku, zda je vůbec možná politická filozofie“ (Laslett 1956: IX). Tento výrok Petera Lasletta z roku 1956 velmi dobře charakterizuje jeden z přístupů k analytické filozofii a logickému pozitivismu jako takovému. Obvinění ze zabití politické filozofie a zpochybnění etiky bylo jen důsledkem tradiční rivality mezi analytickou a kontinentální filozofií, která rámovala filozofii 20. století.¹ V určitém ohledu by se dalo říci, že tento výrok usvědčuje jeho autora z nepochopení myšlenek logického pozitivismu a absolutní ignoraci kontextu díla a života autorů.

Bertrand Russell byl významným pacifistou. Jen těžko si lze představit, že by výrazně aktivistický filozof odmítal etické výroky. Vídeňský kroužek (Stadler 2015) byl případem velmi obdobným. Jeho hlavní představitelé Moritz Schlick a Otto Neurath byli významnými socialistickými aktivisty a řada dalších členů kroužku v době druhé světové války volila raději emigraci, při vědomí rizika v podobě nacistického režimu. Lze jen těžko předpokládat, že by tito myslitelé odmítali etické výroky, respektive se jich sami běžně nedopouštěli, byť mimo odbornou práci, která byla zpravidla orientována odlišným směrem. Je však nutné chápat Lassletův výrok jako dobový relikv, protože z dnešního pohledu si lze opravdu těžko představit, že by logický pozitivismus zabil politickou teorii, obzvláště s přihlédnutím k faktu, že se v okolí Vídeňského kroužku pohyboval například Karl Popper, autor jednoho z nejdůležitějších děl z oblasti politické filozofie ve 20. století, dvoudílného spisu *Otevřená společnost a její nepřátelé* (Popper 2011; Popper 2015); ostatně Popperův přínos pro politické myšlení byl reflektován i v českém jazyce (Stulík 2016).

Ale jak z tohoto výčtu vychází Ludwig Wittgenstein? Nebyl známým pacifistou, ani aktivním socialistou a nenapsal žádný text o politice. Jaký je tedy jeho přínos pro politickou teorii?² Na to se pokusí odpovědět následující studie.

Vlastní struktura studie je lineární a bude se držet chronologicky období Wittgensteinova díla v základním dělení, tedy raného Wittgensteinova díla reprezentovaného spisem *Tractatus Logico-Philosophicus*³ (dále zkráceně TLP nebo jen Traktát) (Wittgenstein 2007). Druhou částí pak bude tzv. pozdní Wittgenstein, tedy zejména jeho teorie řečových her a spis *Filosofická zkoumání*⁴ (Wittgenstein 2019) a předcházející přípravné texty známé jako *Modrá a hnědá kniha* (Wittgenstein 2006). V rámci dělení Wittgensteinova díla se někdy objevuje i etapa chápaná jako tzv. střední Wittgenstein (Beran 2013), my však texty z tohoto období (Wittgenstein 2015) chápeme jako počáteční etapu pozdního díla, které již bylo odvrácené od Traktátu a jeho teorií. Proto používáme jen dělení na dvě etapy Wittgensteinova díla.

Východiskem je pro nás obsahová analýza textu a následná komparace. Pro pochopení myšlenkového vývoje autora a jeho poměrně protichůdných teorií v obou etapách

Wittgensteinova myšlení považujeme za vhodné proložit výklad biografickou metodou, která pomůže lépe vysvětlit kontext vzniku Wittgensteinových děl a jejich vliv na teorii politické reprezentace a její podoby. Nesnažíme se však podat ucelenou životopisnou skicu Wittgensteina, to již udělali jiní a lépe (Wuchterl, Hübner 1995; Monk 1996; Grayling 2001; Klagge 2001; Hollingworth 2018). Cílem je jen lépe vysvětlit, proč se autorovo dílo tak výrazně proměnilo a jak se proměnila jeho reflexe v oblasti politické reprezentace. A jak na tom tedy je Wittgenstein ve vztahu k politické teorii?

Předně je nutné konstatovat, že vztah analytické filozofie a politické teorie již dávno není vnímán jako čistě antagonistický a v úvodu zmíněný Lassletův poněkud příkrý výrok z dalších vydání tohoto díla zmizel. Dokonce se objevují i varianty, jako je analytická politická filozofie (Bevir 2012; Wolff 2013), ale pozornost byla věnována i samotnému Ludwigu Wittgensteinovi, například v otázce spravedlnosti (Pitkin 1973) nebo ve vztahu k Marxovi (Kitching – Pleasants 2002). Wittgenstein rovněž silně ovlivnil Jürgena Habermase (Habermas 1990), Johna Searla (1997), nesporný byl i jeho vliv na sociální konstruktivismus (Berger – Luckmann 1999). Má tedy smysl se touto otázkou ještě dále zabývat, protože politická teorie Wittgensteina a jeho dílo reflektuje, ale v naprosté většině případů se jedná o partikulární témata. Cílem tohoto textu není podat obraz o celkovém vlivu Wittgensteina na politickou teorii. Zaměříme se tedy na proměny Wittgensteinova díla ve vztahu k teorii politické reprezentace, respektive jeho reflexi ze strany politických teoretiků.

1 / Traktát a obrázková teorie jazyka

Ludwig Josef Johann Wittgenstein (narodil se 26. dubna 1889 ve Vídni, zemřel 29. dubna 1951 v Cambridge) je v dějinách filozofie nepřehlédnutelnou postavou. Jeho dílo je velmi diskutované a vzbuzuje řadu kontroverzí, podobně jako jeho životní osudy.⁵ Připomeňme mimo jiné, že se jedná o syna bohatého průmyslníka, který byl na základní škole v Linzi spolužákem Adolfa Hitlera.⁶ Studoval fyziku, následně letecké inženýrství, kde se pokusil navrhnout model letadla s tryskovým pohonem již před první světovou válkou. Následně pod vlivem díla Bertranda Russella kontaktoval Gottloba Fregeho, který mu doporučil studium v Cambridge přímo u Russella. Tam se setkal s řadou zajímavých osobností, například s ekonomem Johnem Maynardem Keynesem.⁷ Stal se i členem tamního Klubu morálních věd, kde vzbudil poměrně velký rozruch svou definicí filozofie, která tvrdila, že filozofie „jsou všechny primitivní výroky, které vědy považují za pravdivé bez důkazů“. V roce 1913 odjel do Norska, kde si vlastníma rukama postavil chatu,⁸ ve které žil až do roku 1914, kdy se navrátil do Vídně, aby se po vypuknutí 1. světové války přihlásil jako dobrovolník císařské armády. Jeho deníky z válečné éry (Wittgenstein 1984) jsou zajímavé zejména z toho ohledu, že zde promýšlí řadu problémů, pro jeho další dílo netypických; kupříkladu reflektuje dílo Lva Nikolajeviče Tolstého.⁹ V té době je však rovněž patrný Wittgensteinův zájem o teologické otázky a jeho směřování k Bohu. Během první světové války upadl do italského zajetí

a je velmi pravděpodobné, že zde vznikaly myšlenky, které nakonec vyústily v klíčový spis jeho rané fáze, tedy Traktát.

Není nikterak překvapivou informací, že Ludwig Wittgenstein ve svém životě nenapsal žádnou práci, která by se explicitně věnovala politické teorii. A to ani v případě, že vezmeme v potaz díla nevydaná, protože k vydání autor připravil jen *Tractatus Logico-Philosophicus* (1922). Ostatní díla byla připravena k vydání z pozůstalosti. Wittgenstein nepromýšlel otázky politiky, zajímala jej problematika jazyka a komunikace.

Právě jazyk je tedy tím, co stálo vždy v hlavním zorném poli zájmů Ludwiga Wittgensteina. A i když se našla řada autorů, kteří jej použili pro poměrně jinak orientovaná bádání, tak ústřední motiv je zcela nezpochybnitelný. A to jak ve *Zkoumáních*, tak v *Traktátu*. Vždy je pojednána primárně otázka jazyka a, ať už chceme zastávat častěji přijímanou myšlenku rané a pozdní fáze Wittgensteinova myšlení, nebo jeho pojetí jako komplexního autora rozvíjejícího neustále jeden směr, není tak možné zkoumat pojetí jazyka bez pochopení teorie jazyka, kterou předložil v *Tractatus Logico-Philosophicus*.

Tato teorie spočívala v přesvědčení, že jazyk a svět sdílejí stejnou strukturu. Ovšem Wittgenstein poněkud problematičtěji vnímal Russellovo přesvědčení, že jazyk jen přejímá strukturu vnějšího světa. Jeho slavný žák George Henrik von Wright zaznamenal Wittgensteinovo vyprávění, že na tuto myšlenku přišel, když během první světové války v novinách četl cosi o autohavárii, přičemž si uvědomil, že popis v novinách zobrazuje situaci v reálném světě, která nastala nebo mohla nastat. Na tomto popisu vzniku je poměrně jasně vidět, v čem spočívala základní myšlenka obrázkové teorie (Kuusela, McGinn 2011; Glombíček 2015; Glock, Hyman 2017).

Určitá analogie mezi světem a jazykem tu podle Traktátu nutně je, přičemž základními stavební prvky světa jsou jednak tzv. jména a jednak předměty.¹⁰ Určité spojení jmen totiž tvoří atomickou větu, která zobrazuje odpovídající spojení předmětů ve světě. Pravdivost takové věty pak lze velmi lehce verifikovat komparací se situací ve vnějším světě. Z atomických vět pak lze skládat věty složené a stejně tak i z předmětů různé složeniny situací. Atomické věty jsou výroky, jejichž pravdivost je zcela nezávislá na pravdivosti jiných atomických vět, tudíž nelze pravdivosti těchto vět nikterak podmiňovat jinými. Vše, čeho se dobereme možnou kombinací předmětů, je tedy pravdivé. V podstatě jde tedy o velice podobné závěry, kterých se dobral Bertrand Russell, jenže Wittgenstein šel, pro něj charakteristicky, do větší hloubky a snažil se dopátrat po samotných jádrech problémů, které se mu zdály Russellem nedořešené.

Takovým problémem je například odpovídání si předmětů světa a částí věty. Jaroslav Peregrin používá příklad věty „*Caesar ovládl Galii*“ (Peregrin 2005: 131), která by zcela jistě měla zobrazovat státnicko-vojenský akt, kdy římský politik a vojevůdce žijící v letech 100 př. n. l až 44 př. n. l. mocensky ovládl území rozkládající se na místě dnešní Francie, Belgie, Severní Itálie a dalších místech. Ale stejně legitimní je situace, kdy je Caesar následován ovládnutím a Galii, což nedává valný smysl, ale odpovídá to způsobu, jakým je věta vystavěna. Wittgenstein ale není schopen předložit nějaké řešení takovýchto problémů. Tudíž se

musel obrátit k formě zobrazení, která je „podle něj tím, co jazyk a svět sdílejí a díky čemu může první zobrazovat ten druhý“. Nicméně si musíme uvědomit i patřičné problémy, které tento způsob reference přináší v ohledu na příjemce sdělení, kteří podle svého zaměření mohou výrok chápát velmi specificky.

Představme si výrok z fotbalového prostředí o tom, že „Tomáš Souček je kvalitní šestka“. Pokud tento výrok bude čist matematik neznalý sportu, tak pro něj takovýto výrok bude zcela postrádat smysl, protože je pro něj nepředstavitelné, že by nějaká osoba byla kvalitní šestkou, kterou chápe jako číslo, respektive jeho symbol v zápisu (tedy číslici 6) nebo jako vyjádření hodnoty. A v jakém smyslu může osoba být kvalitním číslem nebo číslicí? Tvarem? Nebo jakkoliv jinak? Pro matematiky bude tento výrok zcela nesmyslný a nebude podle nich zobrazovat stav faktů ve světě. Na druhou stranu ten samý výrok bude zcela jasný pro fotbalové fanoušky, kteří si ihned uvědomí, že „šestka“ je označení pro post defenzivního záložníka, tedy specifické role ve fotbale, se kterou jsou spojeny specifické herní úkony a patřičné nároky na vlastnosti a kvality. Tento výrok tedy jasně říká, že daná osoba velmi dobře odpovídá dané herní pozici. A to i s ohledem na to, že pro matematika by tato forma jazykového zobrazení byla nesmyslná.

Nejednoznačnosti a možnosti tohoto typu však Wittgenstein nepřipouští, a takovou formu zobrazení v případě jazyka nazývá logickou, současně ji ale dále nikterak výrazně nevysvětluje ani neproblematizuje. Avšak zaměřme se nyní na to, jak se tedy Wittgensteinův Traktát projevil v teorii politické reprezentace.

2 / Wittgenstein a politická reprezentace

Pojem politické reprezentace je jedním z klíčových konceptů politické teorie. Patří k jedné z klíčových kategorií moderní demokracie (Brim – Dufek 2012: 128). V souvislosti s rozvojem politické vědy se neustále zvětšuje objem studií, které se politické reprezentaci věnují. Na druhé straně čím dál větší množství studií se zaměřuje spíše na partikulární témata, jako je reprezentace žen (Krook 2010; Smith – Reingold – Owens 2011; Dahlerup – Leijenaar 2013; Maškarinec – Klimovský – Bláha 2019), etnických a dalších menšin (Togeby 2008; van der Zwan – Lubbers – Eisinga 2019), apod. Nicméně prakticky žádná z těchto studií se neobejde bez odkazu ke klasické práci *The Concept of Representation* (1967) od Hanny Pitkin, která vystavěla základní teoretický rámec politické reprezentace a jejího výzkumu. Jakkoliv je nesporné, že se od té doby objevila řada dalších stěžejních textů (viz např. Dryzek – Niemeyer 2008; Saward 2006; Saward 2009), které práci Pitkin překonávají nebo rozpracovávají a rozšiřují, tak průkopnický význam původního textu nelze zpochybňovat. Hanna Pitkin ve svém díle nikterak nezapírala inspiraci jazykově orientovanou filozofií, která byla hlavním tématem a rezonovala akademickým světem zhruba od padesátých let dvacátého století. Sama v poznámkách (Pitkin 1967: 254) přiznává inspiraci jazykovým filozofem Johnem Langshawem Austinem, který byl pro ni důležitější než Wittgenstein. Nicméně

pokud se zaměříme na komparaci traktátovské teorie jazyka, respektive jazykové reprezentace a teorie reprezentace Hanny Pitkin, tak vystupují poměrně zajímavé paralely.

Reprezentaci tak, jak ji ve svém díle pojímá Hanna Pitkin, lze na základní úrovni rozdělit na dvojí, tedy na formalistickou a substantivní. Formalistická forma reprezentace se skládá z dimenzí zodpovědnosti a pověření. I zde lze však chápat tento koncept jako odpovídající Wittgensteinovu ranému pojetí. Protože stejně jako v jazyce volíme určité slovo (nebo jméno) k reprezentaci faktů ve skutečném světě, tak v rámci politické reprezentace pověřujeme zastupitele k reprezentování zájmů občanů. A právě tento vztah je analogický. Pat Lyons právě s odkazem na *Traktát* říká, že obdobně jako je svět u Wittgensteina tvořený z fakt, tak politická aréna je zcela analogicky tvořena aktéry, institucemi atd. (Lyons 2017: 105). Jméno v jazykové teorii vybíráme (*de facto* tedy pověřujeme) tak, aby ve výroku reprezentovala fakt ve skutečném světě, získává tím tedy specifikou jazykovou formu pověření, stejně jako reprezentant politický v úřadu. Stejně tak rovina zodpovědnosti je důležitou dimenzí. Politický reprezentant je zodpovědný vůči těm, kdo mu vydali pověření a těm bude „skládat účty“ za své jednání. Pokud nebude reprezentovat tak, aby byl uspokojen zájem pověřitelů, ti mu mohou určitou formou toto pověření následně odebrat. Stejnou rovinu lze spatřovat v obrázkové teorii. Pokud daný pojem z jakýchkoliv důvodů (například z hlediska vývoje jazyka a významových posunů) přestane odpovídajícím způsobem reprezentovat fakt ve světě, je velmi pravděpodobné, že mu bude toto pověření odebráno, respektive bude nahrazen jiným pojmem.

I substantivní reprezentace je v zásadě dvojího druhu. Deskriptivní a substantivní. Deskriptivní reprezentace bývá také označována jako numerická a používá se například při zkoumání reprezentace žen (Gelnarová 2010; Krook 2010; Maškarinec – Klimovský – Danišová 2018; Maškarinec 2018) ale například i politických stran či jednotlivých zemí např. v Evropském parlamentu (Marsh – Norris 1997; McElroy 2016; Charvát 2020). Deskriptivní reprezentace by měla poskytovat, co nejlepší shodu mezi zastupitelem a zastupovaným. Zastupitel by tedy měl co nejlépe referovat k zastupovanému, přičemž klíčovým parametrem je shoda. Struktura zastupitelského sboru by měla co nejvíce odpovídat struktuře zastupovaných. Poměr křesel v parlamentu za jednotlivé volební obvody by měl odpovídat poměru velikostí obvodů, či ještě lépe řečeno poměru počtů obyvatel v těchto obvodech. Je tedy jasné, že například z hlediska volebních systémů je klíčem k vysoké míře deskriptivní reprezentace proporční volební systém, a nikoliv systém většinový (přesněji řečeno first-past-the-post systém), který nezohledňuje rozmanitost reprezentovaných. Tento nárok je samozřejmě kladen i na výběrová šetření, kde se cestou k relevantnímu výsledku může stát důsledně nastavený kvótní výběr, který kopíruje složení společnosti.

A právě v pojetí deskriptivní reprezentace lze nalézt nejsilnější vazbu mezi Wittgensteinovým Traktátem a koncepcí Hanny Pitkin. Wittgenstein nám totiž zcela jasně říká, že „obraz je modelem skutečnosti“ (Wittgenstein 2007: TLP 2.12) a že „v obraze a zobrazeném musí být cosi identického, aby jedno vůbec mohlo být obrazem druhého“ (Wittgenstein 2007: TLP 2.16). Tedy zcela jednoduše řečeno, aby zastupitelský sbor mohl být považován

za reprezentativní, mělo by jeho složení odpovídat struktuře občanů. Nicméně jsme si samozřejmě vědomi toho, že míra reprezentace zastupitelských sborů je značně kolísavá, zejména s ohledem na faktory jako volební systém, volební účast atd. To však stále není v rozporu s tím, co Wittgenstein říká o obrazu. I obraz může být nepravdivý. I film je formou zobrazení a například *Godzilla* devastující New York je v jednom ohledu obrazem toho, co bylo napsáno ve scénáři, ale zcela jistě není obrazem skutečnosti, protože není známa informace, že by New York měl problém s obřím ještěrem. Zobrazení může být tedy pravdivé i nepravdivé. „*To, co však musí mít obraz společné se skutečností, aby ji mohl nějak – pravdivě nebo nepravdivě – zobrazit, je jeho forma zobrazování*“ (Wittgenstein 2007: TLP 2.17). Stejně tak nemusí zastupitelský sbor reprezentovat strukturu obyvatelstva, nějaký segment může být nadreprezentován či podreprezentován, což jsou případy, kdy je forma reprezentace nepravdivá. To však nemůžeme poznat se samotného obrazu, ale je nutné jej porovnat se skutečností (Wittgenstein 2007: TLP 2.23).

Pokud je tedy požadavkem na deskriptivní reprezentaci to, aby poskytovala co nejpřesnější obraz zastupovaných a v ideálním případě jej *de facto* zrcadlila (Pitkin 1967: 60-91), tak v analytické filozofii a filozofii jazyka požadujeme, aby výrok co nejvíce zrcadlil stav věcí ve skutečném světě. Zde lze spatřovat nejsilnější analogii Wittgensteinovy rané teorie v teorii reprezentace Hanny Pitkin, která sice Wittgensteina explicitně nezmiňuje, ale je naprosto jasné, že s jeho dílem byla seznámena a velmi pravděpodobně jím byla ovlivněna, ačkoliv sama v literatuře uvádí pouze *Filozofická zkoumání* a nikoliv *Traktát*.

Abychom ještě zmínili symbolickou reprezentaci, tak v tomto pojetí je klíčem k reprezentaci určitý symbol. Například logo politické strany, státní vlajka, které reprezentují příznivce či občany. Ernesto Laclau (2005) sice považuje každou formu politické reprezentace za v určitém ohledu symbolickou, protože je přesvědčen, že aby něco mohlo být reprezentováno (nebo zobrazeno), je nutné, aby zde existoval zájem o tuto reprezentaci. Tedy zejména tam, kde není nějaký zájem reprezentován konkrétní entitou a vzniká požadavek na její reprezentaci, což spojuje zejména s otázkou krize demokracie a nárůstu populistických stran, které artikuluji nové zájmy. Tento přístup je možné chápat jako klíč k přístupu v současné politice, kde dochází k turbulentním změnám (Kňapová 2019), což souvisí i se specifickým pojetím tekuté modernity (Bauman 2002), která neustále proměňuje chápání a vnímání jevů v současném světě. Pitkin (1967) však spojuje tento modus reprezentace zejména s totalitárními režimy, které potřebují symboly moci apod. V tomto se její pojetí rozchází s Wittgensteinem, kterému by spíše odpovídal přístup Ernesta Laclaua, protože pokud chceme něco artikulovat (zobrazovat), musíme pro to mít jméno, které bude k tomuto jevu referovat.

Poslední *modus* reprezentace, tedy substantivní, se pak vlastně zcela mívá s Wittgensteinovým pojetím. Jde o situaci, kdy zastupující s určitou dávkou autonomie jedná dle vlastního uvážení, a nikoliv dle zastupovaných, tedy bez jakékoliv zjevné vazby na něj. Tato situace je samozřejmě reálná v politické praxi, kde zastupitel získá mandát jednat, a dále tak nemá povinnost, pokud není odvolatelný, striktně reprezentovat zájmy zastupovaných, nicméně z mnoha důvodů by jejich zájmy akcentovat měl. V rovině filozofie jazyka si lze jen

těžko představit, že by se určitý pojem rozhodl svévolně referovat k nějaké jiné entitě než k té, kterou měl původně zastupovat.

Z výše uvedeného je tedy dobře patrné, že některé z myšlenek, které Ludwig Wittgenstein formuloval ve svém *Traktátu*, jsou v určité míře dobře vysledovatelné v teorii reprezentace Hanny Pitkin, ačkoliv to nelze doložit přímou citací či konkrétním odkazem a současně je samozřejmě tento názor silně vázán na to, jak interpretujeme Wittgensteinovo dílo.

3 / Wittgenstein a totalitarismus?

Spojování myšlenkového přínosu Ludwiga Wittgensteina s totalitarismem jako takovým se na první pohled může zdát zcela absurdní, ale pokud budeme zkoumat jeho traktátovskou teorii jazyka, tak může být patrné, že právě toto striktní chápání výroků a jazyka může být pojímáno i jako podoba, kterou nedemokratické režimy konstituuji svou moc. Jejich moc je často samozřejmě tvořena a demonstrována represivními orgány a složkami, ale důležitá je i konstrukce fenoménu moci. Pierre Bourdieu ve své slavné knize *Distinction* (Bourdieu 2000) hovoří o symbolické moci, na které se podílí ovládající i ovládaný a je tím *de facto* legitimizována. A právě tato moc získává svůj symbolický rozměr v, často možná nepřímém, uznání sociální hierarchie a mocenského postavení. Takové uznání moci je možné chápat jako symbolicky reprezentované v ohledu, který prezentuje právě Ernesto Laclau (Laclau 2005).

Pokud se zaměříme na současné hybridní režimy, tak se jich určitá část označuje za demokratické (např. Korejská lidově demokratická republika), ve většině z nich probíhají volby. Lze se setkat s názorem, že volby jsou kritériem demokracie. Ten je spojen zejména s dílem ekonoma Josefa Aloise Schumpetera, který chápe demokracii jako proceduru, tedy předkládá procedurální definici demokracie (Maškarinec 2017: 126–127). Touto minimální procedurou jsou volby, kde jedinci získávají pravomoc rozhodovat prostřednictvím voleb (Schumpeter 2003: 9). Nikterak však nereflektuje realitu voleb, tedy jestli se skutečně jedná o otevřenou soutěž atd. A právě to se zdá být důvodem, proč v takových režimech volby, ačkoliv zcela jistě nesoutěživé, probíhají (k funkcím voleb v nedemokratických režimech více např. Cabada – Charvát – Stulík 2015: 167–168. Korejská lidově demokratická republika má v názvu demokracii, ačkoliv se o demokracii zcela jistě hovořit nedá. Pokud však přistoupíme na Wittgensteinův názor, že jazyk je tím, co tvoří svět, tak se nabízí zcela jasné vysvětlení. Jazyk nemůže dle něj označovat nic, co nemá smysl. A jazyk reflektuje realitu, tudíž to, o čem dokážeme mluvit, je skutečné a existující (Váňa 2013: 71–72).

Tento, dalo by se jistě říci sociálně konstruktivistický přístup, tak může sloužit k budování moci. Ale nejen té. Nedemokratické režimy vymezují svá pravidla za pomoci hrozeb a jasně artikulovaných pravidel, které omezují rámce lidských životů. Pokud tedy omezují životy občanů za pomoci restriktivních nařízení, jednají v souladu s obrázkovou teorií jazyka, jelikož to, co je vysloveno, zobrazuje svět (a ponechme stranou, zda pravdivě či

nepravdivě). Pokud k tomu připočteme pro tyto režimy typickou hrozbu násilím, byť i jen symbolickým (Derrida 2002), je zcela jasné, jak se tyto režimy konstituují. Autoritářský nebo totalitní charakter režimu tedy nemusí být determinován reálnými represemi, ale jazykovou konstrukcí nepřítele (Schmitt 2007) a jeho využití k propagandistickým účelům a dezinformacím (Goldman 2014). To samozřejmě není záležitost pouze novodobá.

Nicméně tento přístup je samozřejmě velmi frekventovaný i v politickém marketingu po rozšíření fenoménu negativní kampaně. Určitá podoba jazykové konstrukce negativního obrazu nepřítele (politického konkurenta) je klasickým přístupem k získání podpory (Krčál – Naxera 2018). Specifickou podobou je pak tzv. *grievance theory* neboli teorie křivd, která spočívá v artikulaci určité křivdy vůči obyvatelům, která má vyvolat podporu např. pro nový politický subjekt, který nabízí „lepší“ nebo nové řešení problémů společnosti (Meyer 1994; Klaus – Mitchell 2015; Maškarinec – Bláha 2014; Maškarinec – Bláha 2016), ačkoliv samotné křivdy nejsou předtím obyvateli příliš vnímány.

4 / Wittgensteinovo pozdní období

Vydání *Traktátu* mělo poměrně výrazný ohlas, ale Wittgenstein považoval celou problematiku dlouho za uzavřenou a věnoval se jiným aktivitám. Například pracoval jako venkovský učitel či pomocný zahradník. Prakticky veškerý majetek rozdál a hodlal se realizovat zcela jiným způsobem. Nicméně souhra okolností přivedla Wittgensteina zpět do Cambridge. Po návratu na akademickou půdu si začal Wittgenstein uvědomovat řadu nedostatků a problematických míst, které po sobě zanechal v *Traktátu*¹¹, což jej vedlo k postupnému odvrácení od obrázkové teorie, což velmi dobře ilustruje Anthony Kenny v šesté kapitole své knihy o Wittgensteinovi (Kenny 2005). Peregrin spatřuje klíčové místo v samém jádru bádání, tedy v jazyce. Chápat traktátovský jazyk jako přirozený jazyk fyzického světa se zdálo být problematické a neudržitelné (Peregrin 2005: 137).

Začaly se objevovat i námitky vůči atomickým větám, tedy elementárním nezpochybnitelným větám, které by měly být navzájem nezávislé. Připsat nějakému předmět modrou barvu by tak bylo pravdivé nezávisle na tom, že jiná atomická věta stejnému předmětu připisuje barvu zelenou, což na první pohled působí jako spor. Jediná možná námitka je, že výroky o barvách spadají do úrovně složených výroků. Proti tomu však lze relevantně požadovat demonstraci atomických vět, které tvoří složený výrok o barvách. Ani zkoumání jazyka, ani přírodovědné bádání nás však k takovému závěru nedovedou. Jediným argumentem tak je pouhá představa a přesvědčení, že takové atomické výroky musí nutně existovat, čímž se dostáváme na úroveň metafysiky. Ve *Filosofických zkoumáních* pak Wittgenstein říká, že „*paradox zmizí jedině tehdy, když se radikálně rozloučíme s představou, že jazyk funguje vždy jedním způsobem, slouží vždy témuž cíli: přenášet myšlenky*“ (Wittgenstein 2019: § 304). Zobrazení autonehody v novinách, které stálo na počátku obrázkové teorie, se může stát argumentem proti této teorii, protože

jedna verze říká, že šlo o novinovou zprávu o autonehodě, zatímco jiné zdroje uvádějí, že se jednalo o didaktický popis první pomoci při autonehodě. Oboje lze ilustrovat stejným obrázkem, ale jejich význam je dost odlišný. Za těchto okolností se obrázková teorie stala skutečně neudržitelnou. Právě nejednoznačnost zobrazení a jeho vysvětlení se ukazuje často i v politice, kde například pojem demokracie nenabízí jasné vysvětlení, univerzálně platné pro všechny.

Nástup další teorie byl opět doprovázen příhodou o vzniku. Tentokrát roli sehrál Wittgensteinův kolega Pierro Sraffa.¹² Wittgensteinův žák Norman Malcolm ji z vyprávění zachytil následovně. „*Jednoho dne, když Wittgenstein trval na tom, že výrok a to, co tento výrok vyjadřuje, musí mít stejnou „logickou formu“ a stejnou „logickou různost“, Sraffa mávl rukou a zlehka se dotknul konečky prstů spodní části brady, učinil tedy gesto, které se používá v Neapoli k vyjádření odporu či opovržení a zeptal se: Jaká je logická forma tohoto?*“ (Malcolm 1993: 77) Nejdůležitější přínos Sraffovy negativní reakce na obrázkovou teorii významu však spočíval v tom, že Wittgenstein začal čím dál tím více brát v úvahu nepřeberné množství různých řečových aktivit. Peregrin v tomto ohledu používá i příběh o dětech hrajících si na louce, právě který možná nakonec pomohl k názvu „řečová hra“, ale Malcolm o něm neříká zhola nic.

Řečová hra je tak množinou řečí mluvčích a jejich činnostmi svázanými s určitým prostředím. Je to právě sociální praxe, která z nepřeberného množství možných řečových her činí řečové hry. Bez určité společenské praxe by totiž byl onen případ z paragrafu 54, kde je vyjádřeno, „*že člověk se učí této hře tím, že přihlíží, jak ji hrají druzí*“ (Wittgenstein 2019: §54), zcela k ničemu. Termín hra se jevil jako příhodný, protože neexistuje obecně všeobecně platné pojetí mezi všemi činnostmi, které nazýváme hrou. Nelze samozřejmě říci, že hry nejsou ničím spojeny, protože pak by pojem hra ztrácel veškerý význam. Například pojem „oko“ je používán pro zrakový orgán, ale i pro kresbu na peří páva, senzory robota, klasické elementární příklady oka na punčoše nebo mastného oka v polévce. Toto užívání je tedy postaveno na podobnosti fyzické či funkční. Obecným pojetím užívání tohoto termínu je funkce zrakového orgánu, ale další termíny jsou používány na základě dalších pojetí. U hry je tomu tak, že obecné pojetí je natolik nejasné, že zůstávají právě pojetí vedlejší. I přes absenci jasného vyjádření tohoto názoru se interpreti přiklánějí k myšlence, že je hlavním pojetím jazykových her role a význam pravidel v jejich použití.

Hlavním těžištěm názorů o pravidlech a jejich významu jsou místa okolo paragrafů 81–85, 199–202, 217–219 a několik dalších. „*Pomysleme jen na to, v jakých případech říkáme, že nějaká hra se hraje podle určitého pravidla! Pravidlo může být pomůckou při výuce příslušné hře. Ten, kdo se učí, je s ním seznámen a cvičí se v jeho používání. – Nebo je nástrojem hry samotné. – Nebo: určité pravidlo není používáno ani při vyučování, ani při hře samotné: ani není fixováno v nějakém soupisu pravidel. Člověk se učí této hře tím, že přihlíží, jak ji druzí hrají. Říkáme však, že se hraje podle těch a těch pravidel, protože nějaký pozorovatel může pravidla vyčíst z praxe této hry, – jako jakýsi přírodní zákon, kterým se řídí herní úkony. – Jak*

ale pozorovatel rozliší v tomto případě chybu hrajících od správného herního úkonu? – Pro to existují příznaky v chování hráčů. Pomysli na charakteristické chování toho, kdo opravuje nějaké přetřknutí. Rozpoznat, že to dělá, by bylo možné, i když jeho řeči nerozumíme“ (Wittgenstein 2019: §54).

Z tohoto lze poměrně jasně vyčíst dva druhy pravidel, a to pravidla psaná (či explicitní) a pravidla nepsaná (implicitní). Ta druhá se tak dají vystopovat pouze v herní praxi příslušné hry, ale za těchto okolností je nutné pozorovat symptomy v chování ostatních hráčů, kteří v případě porušení pravidel zakročí. Společenské struktury jsou určujícím měřítkem, které rozlišuje mezi pocitem, že se nějakým pravidlem řídím, a tím, jestli se jím řídím skutečně. Jak ostatně říká Wittgenstein: „Proto je řízení se pravidlem určitá praxe. A být přesvědčen, že se řídíme pravidlem, není: řídit se pravidlem. A proto se nemůže nikdo pravidlem řídit jen „soukromě“ („privátním“), protože jinak by přesvědčení, že se člověk řídí pravidlem, bylo totéž, jako řídit se pravidlem“ (Wittgenstein 2019: §202).

5 / Wittgensteinova teorie řečových her v politické teorii

Pokud bychom se pokusili nahlédnout optikou řečových her na politickou praxi, tak nacházíme mnohá vysvětlení. Transzitologické paradigma v politické vědě bylo v posledních letech víceméně vytlačeno zkoumáním kvality demokracie (Altman – Pérez-Liñán 2002; Rueschemeyer 2004; Roberts 2005; Lauth 2005; Roberts 2010; Lijphart 2011; Levine – Molina 2011; Pickel – Breustedt – Smolka 2016; Balík a kol. 2016; Maškarinec 2019), která však naráží na limity jasněho vymezení demokracie a možnosti operacionalizovat jednotlivé ukazatele, aby mohla být provedena komparace. Přístupy budou často velmi odlišné, ale jak je to možné, pokud stále hovoříme o demokracii? Je to samozřejmě determinováno nejasností povahy demokracie a absencí jasné definice, která by v tomto byla nápomocná. Přístupy k demokracii jsou rozmanité a nacházíme řadu různých alternativ, zejména v posledních letech (Novák 2001; Laclau 2013; Della Porta 2013; Znoj – Bíba, Vargovčíková 2014; Sekerák 2015; Norval 2016; Habermas 2018; Urbinati 2018; Dufek a kol. 2019; Della Porta 2020). Jak lze tedy nalézt řešení a všeobecně přijatelnou definici? Tento problém se zdá býti neřešitelným a poukazuje na fakt, že se jedná právě o specifické řečové hry realizované v rámci jednotlivých teoretických a konceptuálních přístupů k problematice. Stejně tak je možné sledovat rozdíly i v rámci politické praxe, kde se strany zpravidla rozcházejí ve svých pojetích a volič si vybírá zejména na základě toho, jaká pravidla jsou pro něj důležitá v rámci jeho řečové hry. A tedy i podle toho, která řečová hra lépe odpovídá jeho hodnotám a přesvědčením, tedy lépe reprezentuje zájmy občana.

Tento přístup vychází ze sémantiky a jako důležitý prvek je v něm nutnost sledovat, jak se daný pojem správně používá, a nikoliv jen chápat jeho význam. V analogii s běžnou životní praxí nám například nestačí vědět, že kytara je hudební nástroj, ale je nutné vědět,

jak se tvoří tón, mít znalost harmonie, tvorby akordů a další znalosti potřebné k vytváření hudby. Stejně jako o fotbalu nestačí vědět, že se jedná o míčovou hru. Musíme vědět, co je ofsajd, jak se poměřuje vítězství, co znamená gól atd. Ale samotná znalost pravidel nestačí, abychom fotbal mohli hrát. Je nutná i praxe. A stejně tak nestačí znát teorie demokracie, aby demokracie fungovala. Je nutné, aby se co největší počet občanů aktivně účastnil řečové hry demokracie a její rozvíjením lépe vymezoval a vyjasňoval hranice.

Specifický pohled na úlohu Wittgensteinova myšlení v pozdní fázi a jeho následovníků lze nalézt i v přístupu k řadě politických teoretiků současných (Halamka – Virdzek 2020). V analýze přístupu Quentina Skinnera ukazuje Tomáš Halamka (Halamka 2020), jak takzvaný „jazykový obrat“, tedy přechod Wittgensteina k pozdní fázi ovlivnil politické myšlení. Skinner totiž chápe text jako specifický způsob jednání, který reprezentuje určitou řečovou hru. Bez uchopení širšího kontextu se nepodílíme na stejné řečové hře jako autor, a nemůžeme proto plně pochopit jeho záměr a účel, se kterým jednal. Dochází tedy k elementárnímu nepochopení a zcela se vytrácí smysl autorova projevu a zastírá se tím to, co chtěl autor sdělit, tedy co prezentuje text. I text je tedy v určitém pojetí reprezentantem politických idejí a je nutné abstrahovat od čistě jazykového rozboru, který požadoval raný Wittgenstein. Právě uchopení specifické praxe užívání termínů a vyjasnění kontextu vede k tomu, aby pro čtenáře text skutečně reprezentoval politické ideje autora.

Tento přístup je zřetelný i při zpětném pohledu na tento text. Pokud bychom ignorovali biografický kontext Wittgensteinova díla, tak nikdy nepřistoupíme na rozdělení jeho myšlenek na dvě důležité etapy a souhrnný pohled nebude nikdy dávat dobrý smysl. Musíme tedy přistoupit na stejnou řečovou hru, abychom se v jeho myšlenkách mohli orientovat, jelikož kontext je mimořádně důležitý. To ostatně dobře ukazuje i tzv. kontextuální politická analýza (Goodin – Tilly 2008). Jakkoliv podrobný pohled do empirických dat, třeba i spojený se sebelepší analýzou, nám nikdy neposkytne kvalitní a udržitelná vysvětlení, pokud nepronikneme do sociálního, historického, kulturního či ekonomického kontextu událostí.

Závěr

Na tvrzení, že Ludwig Wittgenstein nezpracoval žádnou systematickou politickou teorii, se v žádném případě nic nezměnilo a nezmění. V souladu s jeho *Traktátem* můžeme tuto informaci označit jako fakt. Nicméně na základě výše uvedeného je zcela na místě odmítnout v úvodu textu citované tvrzení Petera Lasletta, že Wittgenstein se spolu s dalšími analyticky a pozitivisticky orientovanými filozofy podílel na „zabití politické filozofie“. Takovýto výrok je nutné odmítnout jako nepravdivý, jelikož je zřejmé, že přispěl nemalou měrou k diskusi a rozvoji politických teorií, a to zejména ve druhé polovině dvacátého století, kdy se jazykově orientovaná filozofie stala zejména v anglofonním prostředí naprosto dominujícím směrem. I v současné době se však objevují nové příspěvky, které se k Wittgensteinovi obrací

jako k referenčnímu bodu v mnoha oblastech, jako je politická věda, sociologie (Janák 2006; Costelloe 2008; Croce 2016) a samozřejmě lingvistika, zejména Chomsky (Bronzo 2017; Xu 2018), ale například i pedagogika (Peters – Stickney 2017) se svým konstruktivistickým přístupem Lva Semjonoviče Vygotského (Berducci 2016; Newman 2018), který jazyk chápe jako důležitý prvek učení (Vygotskij 2017).

Spíše než podat všeobjímající shrnující přehled se předložený text snažil poukázat na skutečnost, že i v době, kdy politické vědě dominuje empiricko-analytický směr, tak politická teorie nepozbývá svého významu a může se obracet i k řadě autorů, kteří na první pohled spadají do zcela jiné oblasti vědeckého bádání. Ukázalo se, že řada problémů typických pro analytickou filozofii jazyka nachází analogická témata i v politické teorii, respektive politická věda jakožto obor zabývající se vztahy v *polis*, tedy mezi jedinci žijícími ve společnosti, se nemůže vyhnout otázkám komunikace, jazyka a s nimi souvisejícími problémy v podobě nedorozumění. Analytická filozofie, pokud není východiskem, tak může nabídnout vodítka k řešení nebo vysvětlení těchto problémů. A jako Wittgensteinova raná teorie jazyka měla vliv na klasickou teorii reprezentace Hanny Pitkin, tak poskytuje možný způsob vysvětlení praxe konstituování nedemokratických režimů pomocí jazykových pravidel a reprezentace hrozeb. Podobně pak pozdní Wittgenstein nabízí cestu k pochopení politických diskusí o povaze demokracie, ale i vysvětlení toho, proč a na základě čeho si občané vybírají své reprezentanty. Tedy na základě shodné řečové hry o problému, který je zajímavá.

Nejedná se tedy jen o samotnou koncepci řečových her, která se ukázala jako vlivná v řadě diskusí o veřejném prostoru, nových teoriích demokracie, aktuálně velmi diskutované otázce populismu a pravdy (Milligan 2019), ale původní obrázková teorie je uplatnitelná ve zkoumání totalitarismu a jeho konstituování, ale i na první pohled ne zcela souvisejících tématech, jako je samotná otázka politické reprezentace, ke které mělo určitý přínos celé Wittgensteinovo dílo. Protože stejně jako by měl v souladu s raným Wittgensteinem jazyk referovat ke skutečnému světu, tak politická reprezentace by měla referovat k potřebám voličů a občanů. A právě proto je zajímavé se zamýšlet i nad tím, jak lze vnímat analytickou filozofii pro potřeby politické vědy. A i pohled na již zmiňovanou empirickou větev politické vědy a její pozitivistické výzkumné zaměření skýtá nespornou analogii s větou, kterou Wittgenstein svůj *Traktát* uzavřel. „*O čem se nedá mluvit, k tomu se musí mlčet.* (Wittgenstein 2007: TLP 7). Empiricko-analytická větev politické vědy se nesporně snaží referovat a zkoumat věci pozitivistickým způsobem, který není příliš odlišný od idejí Vídeňského kroužku, jakožto i samotného raného Wittgensteina. Chce mluvit k věcem, o kterých lze mluvit jasně a s dostatkem empirických důkazů. A jakkoliv to nemusí být zcela zřejmé, tak právě zde lze spatřovat jednu z největších, byť často bezděčných inspirací současné politické vědy Ludwigem Wittgensteinem a jeho dílem.

Poznámky /

- 1 Známý je zejména silně antagonistický vztah Rudolfa Carnapa na straně logického pozitivismu a Martina Heideggera na straně fenomenologie, který se odvíjel od konference v Davosu roku 1929. Blíže k tomu střetu a následnému vývoji přehledně referuje kolektivní monografie editorů Martina Nitscheho, Martina Šimsy a Prokopa Sousedíka (2005).
- 2 Pojmy politická teorie a politická filozofie vnímáme a pojmáme *de facto* jako synonyma. Jsme si vědomi toho, že konceptuální diskuse by jistě vyjasnila určité diference, nicméně v našem případě nehrají tyto rozdíly zásadnější roli.
- 3 V našem případě se přidržíme překladu Petra Glombíčka z roku 2007 oproti staršímu překladu Jiřího Fialy (Wittgenstein 1993). V případě citací budeme citovat tak, jak je to v souladu s mezinárodním územ, tedy pomocí čísel vět v *Traktátu*, dle kterých je informace dohledatelná v jakémkoliv vydání.
- 4 I v tomto případě budeme postupovat podle běžné praxe a citovat pomocí čísel paragrafů, na které jsou *Filosofická zkoumání* dělena.
- 5 Ostatně jen málo filozofů mělo tak zajímavé životní příběhy, že by se staly námětem pro filmaře. O Wittgensteinovi byl roku 1993 natočen film s názvem *Wittgenstein* v režii Dereka Jarmana (Read – Goodenough 2005).
- 6 Kimberlay Cornish na základě poznámky v Hitlerově díle *Mein Kampf* pracuje s teorií, že syn bohatého židovského podnikatele Wittgenstein byl spouštěcím prvkem Hitlerova antisemitismu, resp. že na základě této zkušenosti se Hitler rozhodl ke snaze o vyvraždění židovského obyvatelstva (Cornish 1998).
- 7 Wittgensteinovým bratrancem z matčiny strany byl další slavný ekonom Friedrich August von Hayek.
- 8 V tomto kontextu je zajímavá paralela se životem českého filozofa Erazima Koháka (21. 5. 1933–8. 2. 2020), který ve složité životní situaci odešel do lesů, kde si postavil dřevěnou chatu, ve které žil a napsal základ svého důležitého spisu (Trnka 2020: 223–225) *The Embers and The Stars* (Kohák 1987), později vydaného i česky, kdy však nešlo specificky o překlad, ale spíše o nové promyšlení problémů, čímž se spis stal v podstatě novou knihou (Kohák 2016)
- 9 Je zajímavostí, že Rudolph Carnap, jeden z nejradiálnějších logických pozitivistů, se dostal s Wittgensteinem do řady filozofických sporů a následně jej zavrhl jako „mystika“. I to však vypoovídá o tom, že se Wittgenstein pokoušel řešit i jiné než striktně analyticko-filozofické problémy.
- 10 Zde je nutné chápat oboje v poněkud širším kontextu, takže jméno se významově překrývá s pojmem slovo a za předmět musíme považovat vše, co je označováno slovem. Tato interpretace je poněkud problematická, protože Wittgenstein svůj pojmový aparát nijak nedemonstruje a zcela jistě jsou možná i jiná východiska.
- 11 Nicméně *Tractatus Logico-Philosophicus* se stal podkladem pro Wittgensteinovo oficiální ukončení studia. Samotné rigorózní řízení proběhlo 18. června 1929 a stalo se spíše komicko-absurdní událostí, když proti „studentovi“ a zároveň již filozofickému klasikovi stáli jako oponenti profesor Goerge Edward Moore a Wittgensteinův dávný přítel Bertrand Russell. Celá zkouška pak probíhala zpočátku na úrovni rozpravy starých přátel. Následný pokus o zkoušení a argumentaci vůči Wittgensteinovi on sám ukončil tím, že oběma svým examinátorům poklepal na rameno a utěšil je slovy: „*Nic si z toho nedělejte, já vím, že tomu nikdy neporozumíte*“ (Monk 1996: 277).

12 Pierro Srafa (5. 8. 1898–3. 9. 1983) byl italský ekonom působící taktéž v Cambridge a byl blízkým spolupracovníkem Johna Maynarda Keynesa. Wittgenstein jej sám zmiňuje v předmluvě k *Filosofickým zkoumáním*, kde mu velmi děkuje za podněcování k promýšlení problémů a témat knihy (Wittgenstein 2019: 12).

Seznam zdrojů /

Altman, D. – Pérez-Liñán, A. (2002). Assessing the Quality of Democracy: Freedom, Competitiveness and Participation in Eighteen Latin American Countries. *Democratization*, vol. 9, no. 2, pp. 85–100.

Balík, S. a kol. (2016). *Kvalita demokracie v České republice*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Bauman, Z. (2002). *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.

Beran, O. (2013). „Střední“ Wittgenstein: cesta k fenomenologii a zase zpátky. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Berducci, D. (2016). Vygotsky through Wittgenstein. *Theory & Psychology*, vol. 14, no. 3, pp. 329–353.

Berger, P. – Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Bevir, M. (2012). Histories of analytic political philosophy. *History of European Ideas*, vol. 37, no. 3, pp. 243–248.

Bourdieu, P. (2000). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Tenth printing. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Brim, L. – Dufek, P. (2012). Politická reprezentace individuální a kolektivní: K otázce teoretických základů demokracie na transnacionální úrovni. *Politologický časopis*, roč. 19, č. 2, s. 128–154.

Bronzo, S. (2017). Wittgenstein, Theories of Meaning, and Linguistic Disjunctivism. *European Journal of Philosophy*, vol. 25, č. 4, pp. 1340–1363.

Cabada, L. – Charvát, J. – Stulík, O. (2015). *Současná komparativní politologie: klíčové koncepty*. Praha, Plzeň: Metropolitan University Prague Press, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Cornish, K. (1998). *The Jew of Linz*. London: Century Books.

Costelloe, T. (2008). Oakeshott, Wittgenstein, and the Practice of Social Science. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, vol. 28, no. 4, pp. 323–347.

Croce, M. (2016). The Habitus and the Critique of the Present. *Sociological Theory*, vol. 33, no. 4, pp. 327–346.

Dahlerup, D. – Leijenaar, M. (2013). *Breaking male dominance in old democracies*. Oxford: Oxford University Press.

- Della Porta, D. (2013). *Can democracy be saved?: participation, deliberation and social movements*. Malden: Polity press.
- Della Porta, D. (2020). *How Social Movements Can Save Democracy: Democratic Innovations from Below*. Oxford: Polity Press.
- Derrida, J. (2002). *Síla zákona: „mystický základ autority“*. Praha: OIKOYMENH.
- Dryzek, J. – Niemeyer, S. (2008). Discursive Representation. *American Political Science Review*, vol. 102, no. 4, pp. 481–493.
- Dufek, P. a kol. (2019). *Liberální demokracie v době krize: perspektiva politické filosofie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Gelnarová, J. (2010). Reprezentace žen v politice z pohledu politické teorie aneb „Co všechno znamená, když se řekne, že ženy jsou v politice podreprezentovány?“. *Acta Politologica*, roč. 2, č. 2, s. 120–135.
- Glock, H. – Hyman, J. (2017). *A companion to Wittgenstein*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley, Blackwell.
- Glombíček, P. (2015). *Filosofie mladého Ludwiga Wittgensteina*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Goldman, W. (2014). *Vytváření nepřítelů: udávání a zastrašování ve stalinském Rusku*. Praha: Karolinum.
- Goodin, R. – Tilly, C. (eds.). (2008). *The Oxford handbook of contextual political analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Grayling, A. (2001). *Wittgenstein: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Habermas, J. (1990). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2018). *Diskursivní teorie liberální demokracie*. Praha: Karolinum.
- Halamka, T. (2020). Text jako způsob jednání. In: Halamka, T. – Virdzek, A. (eds.) *Jak číst politické myslitele?* Praha: Karolinum.
- Halamka, T. – Virdzek, A. (eds.). (2020). *Jak číst politické myslitele?* Praha: Karolinum.
- Hollingworth, M. (2018). *Ludwig Wittgenstein: An Intellectual Biography*. Oxford: Oxford University Press.
- Charvát, J. (2020). *Férové zastoupení v Evropském parlamentu: poměrné sestupné zastoupení a reprezentace členských zemí*. Praha: Togga.
- Janák, D. (2006). Sociální introspekce I. A. Bláhy a Wittgensteinův argument proti soukromému jazyku. Poznámky k introspektivnímu přístupu v sociálních vědách. *Sociologický časopis*, roč. 42, č. 4, s. 761–782.
- Kenny, A. (2005). *Wittgenstein. Revised ed.* New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Kitching, G. – Pleasants, N. (eds.). (2002). *Marx and Wittgenstein: Knowledge, Morality and Politics*. New York: Routledge.
- Klagge, J. (2001). *Wittgenstein: biography and philosophy*. New York: Cambridge University Press.

- Klaus, K. – Mitchell, M. (2015). Land grievances and the mobilization of electoral violence. *Journal of Peace Research*, vol. 52, no. 5, pp. 622–635.
- Kňapová, K. (2019). Symbolická reprezentace jako způsob porozumění současné politice. *Politologická revue*, roč. 20, č. 1, s. 55–73.
- Kohák, E. (1987). *The Embers and The Stars*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Kohák, E. (2016). *Oheň a hvězdy: filosofická zamýšlení nad morálním smyslem přírody*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Krčál, P. – Naxera, V. (2018). Populistická konstrukce národa ohroženého migrací: CAQDAS volebního diskurzu českých parlamentních voleb v roce 2017. *Sociológia*, roč. 50, č. 5, s. 491–523.
- Krook, M. L. (2010). Women's Representation in Parliament: A Qualitative Comparative Analysis. *Political Studies*, vol. 58, no. 5, pp. 886–908.
- Kuusela, O. – McGinn, M. (2011). *The Oxford handbook of Wittgenstein*. Oxford: Oxford University Press.
- Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*. London: Verso.
- Laclau, E. (2013). *Emancipace a radikální demokracie*. Praha: Karolinum.
- Laslett, P. (1956). *Philosophy Politics and Society*. Oxford: Basil Blackwell.
- Lauth, H. (2005). The Matrix of Democracy. A Three-Dimensional Approach to the Quality of Democracy and Regime Transformations. *Würzburger Arbeitspapiere zur Politikwissenschaft und Sozialforschung (WAPS)*, č. 6, s. 1–29.
- Levine, D. – Molina, J. (2011). *The quality of democracy in Latin America*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Lijphart, A. (2011). Democratic Quality in Stable Democracies. *Society*, vol. 48, no. 1, pp. 17–18.
- Lyons, P. (2017). *Political knowledge in the Czech Republic*. Prague: Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences.
- Malcolm, N. (1993). *Ludwig Wittgenstein v spomienkach: (so životopisnou črtou Georga Henrika von Wrighta)*. Bratislava: Archa.
- Marsh, M. – Norris, P. (1997). Political representation in the European Parliament. *European Journal of Political Research*, vol. 32, no. 2, pp. 153–164.
- Maškarinec, P. (2017). Demokracie a kvalita demokracie pohledem procedurálního pojetí demokracie. In: Bláha, P. – Maškarinec, P. (eds.). *O politické filozofii, demokracii a střední Evropě: K počtě doc. Rudolfa Kučery*. Praha: Libri ve spolupráci s FF UJEP, s. 120–135.
- Maškarinec, P. (2018). Women and Regional Politics: Political Determinants of Women's Descriptive Representation in the Czech and Slovak Regional Elections of 2000–2017. *Politické vedy*, roč. 21, č. 4, s. 49–73.
- Maškarinec, P. (2019). *Kvalita demokracie v Mongolsku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

- Maškarinec, P. – Bláha, P. (2014). For whom the Bell Tolls: Grievance Theory and the Rise of New Political Parties in the 2010 and 2013 Czech Parliamentary Elections. *Sociológia*, roč. 46, č. 6, s. 706–731.
- Maškarinec, P. – Bláha, P. (2016). Křivda jako příležitost pro nové politické strany? Kotleba – Lidová strana Naše Slovensko na cestě do parlamentu. *Politics in Central Europe*, roč. 12, č. 2, s. 45–66.
- Maškarinec, P. – Klimovský, D. – Bláha, P. (2019). *Where have all the women gone?: Women's political representation in local councils of Czech and Slovak towns, 1994-2014*. Praha: Dokořán.
- Maškarinec, P. – Klimovský, D. – Danišová, S. (2018). The Representation of Women in the Position of Mayor in the Czech Republic and Slovakia in 2006-2014: A Comparative Analysis of the Factors of Success. *Czech Sociological Review*, vol. 54, no. 4, pp. 529–560.
- McElroy, G. (2016). Committee Representation in the European Parliament. *European Union Politics*, vol. 7, no. 1, pp. 5–29.
- Meyer, D. (1994). The political effects of grievance handling by stewards in a local union. *Journal of Labor Research*, vol. 15, no. 1, pp. 33–51.
- Milligan, T. (2019). *Pravda v době populismu*. Praha: Filosofia.
- Monk, R. (1996). *Wittgenstein: úděl génia*. Praha: Hynek.
- Newman, S. (2018). Vygotsky, Wittgenstein, and sociocultural theory. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, vol. 48, no. 3, pp. 350–368.
- Nitsche, M. – Sousedík, P. – Šimsa, M. (eds.). (2005). *Schizma filosofie 20. století*. Praha: Filosofia.
- Norval, A. (2016). *Averzivní demokracie: dědictví a originalita v demokratické tradici*. Praha: Karolinum.
- Novák, M. (2001). *Jakou demokracii pro nové demokracie?: konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
- Peregrin, J. (2005). *Kapitoly z analytické filosofie*. Praha: Filosofia.
- Peters, M. – Stickney, J. (2017). *A Companion to Wittgenstein on Education: Pedagogical Investigations*. Imprint: Springer.
- Pickel, S. – Breustedt, W. – Smolka, T. (2016). Measuring the quality of democracy: Why include the citizens' perspective? *International Political Science Review*, vol. 37, no. 5, pp. 645–655.
- Pitkin, H. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Pitkin, H. (1973). *Wittgenstein and Justice*. Berkeley: University of California Press.
- Popper, K. (2011). *Otevřená společnost a její nepřátelé I. 2.*, rev. vyd. Praha: OIKOYMENH.
- Popper, K. (2015). *Otevřená společnost a její nepřátelé II. 2.*, rev. vyd. Praha: OIKOYMENH.
- Read, R. – Goodenough, J. (2005). *Film as philosophy: essays in cinema after Wittgenstein and Cavell*. New York: Palgrave Macmillan.

- Roberts, A. (2005). The Quality of Democracy. *Comparative Politics*, vol. 37, no. 3, pp. 357–376.
- Roberts, A. (2010). *The quality of democracy in Eastern Europe: public preferences and policy reforms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rueschemeyer, D. (2004). Addressing Inequality. *Journal of Democracy*, vol. 15, no. 4, pp. 76–90.
- Saward, M. (2006). The Representative Claim. *Contemporary Political Theory*, vol. 5, no. 3, pp. 297–318.
- Saward, M. (2009). Authorisation and Authenticity: Representation and the Unelected. *Journal of Political Philosophy*, vol. 17, no. 1, pp. 1–22.
- Searle, J. (1997). *The Construction of Social Reality*. New York: Free Press.
- Sekerák, M. (2015). Akú teóriu pre súčasné demokracie?: K teoretickým o vzťahu konceptov participatívnej a deliberatívnej demokracie. *Annales Scientia Politica*, vol. 4, no. 2, pp. 8–18.
- Schmitt, C. (2007). *Pojem politična: text z r. 1932 s předmluvou a se třemi korolárii*. Praha: OIKOYMENH.
- Schumpeter, J. (2003). Capitalism, Socialism, and Democracy. In: Dahl, R. – Shapiro, R. – Chleibub, J. (eds.). *The Democracy Sourcebook*. Cambridge: MIT Press, pp. 5–11.
- Smith, A. – Reingold, B. – Owens, M. (2011). The Political Determinants of Women's Descriptive Representation in Cities. *Political Research Quarterly*, vol. 65, no. 2, pp. 315–329.
- Stadler, F. (2015). *The Vienna Circle*. Cham: Springer International Publishing.
- Stulík, O. (2016). *Liberální demokracie (ne)rozumu: Popper a ti druzí v analýze metafor*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Togeby, L. (2008). The Political Representation of Ethnic Minorities. *Party Politics*, vol. 14, no. 3, pp. 325–343.
- Trnka, J. (2020). *Filosof Erazim Kohák*. Praha: Filosofia.
- Urbinati, N. (2018). *Znetvořená demokracie: mínění, pravda a lid*. Praha: Karolinum.
- van der Zwan, R. – Lubbers, M. – Eisinga, R. (2019). The political representation of ethnic minorities in the Netherlands: ethnic minority candidates and the role of party characteristics. *Acta Politica*, vol. 54, no. 2, pp. 245–267.
- Váňa, T. (2013). *Jazyk a totalitarismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Vygotskij, L. (2017). *Psychologie myšlení a řeči*. 2. vyd., upravené (jako komentovaný výbor, celkově v češtině čtvrté). Praha: Portál.
- Wittgenstein, L. (1984). *Notebooks, 1914-1916*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Wittgenstein, L. (1993). *Tractatus logico-philosophicus*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- Wittgenstein, L. (2006). *Předběžné studie k Filosofickým zkoumáním obecně známé jako Modrá a Hnědá kniha*. Praha: Filosofia.

- Wittgenstein, L. (2007). *Tractatus logico-philosophicus*. Praha: OIKOYMENH.
- Wittgenstein, L. (2015). *Filosofické poznámky*. Praha: Filosofia.
- Wittgenstein, L. (2019). *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofia.
- Wolff, J. (2013). Analytic Political Philosophy. In: Beaney, M. (ed.). *The Oxford Handbook of the History of Analytic Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 795–823.
- Wuchterl, K. – Hübner, A. (1995). *Wittgenstein*. Olomouc: Votobia.
- Xu, Y. (2018). Wittgenstein, Phenomenology and Cognitive Linguistics. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, vol. 11, no. 2, pp. 219–236.
- Znoj, M. – Bíba, J. – Vargovčíková, J. (2014). *Demokracie v postliberální konstelaci*. Praha: Karolinum.

Summary /

*Did Ludwig Wittgenstein influence political theory? He was not a well-known pacifist or active socialist and did not write any text on politics. Therefore, what is its contribution to political theory? The study will try to answer this. The structure of the study is linear and will follow chronologically the period of Wittgenstein's work in the basic division, i.e., the early Wittgenstein's work represented by the work *Tractatus Logico-Philosophicus*. The second part will be the so-called late Wittgenstein, especially his theory of language games and the work on *Philosophical Investigations* and previous preparatory texts known as the *Blue and Brown Books*. Within the division of Wittgenstein's work, a stage understood as the so-called middle Wittgenstein sometimes appears, but we understand the texts from this period as the initial stage of a late work, which has already been turned away from the *Tractatus* and its theories. Therefore, we only use the division into two stages of Wittgenstein's work. The starting point for us is the content analysis of the text and subsequent comparison. To understand the author's thought development and his relatively conflicting theories in both stages of Wittgenstein's thinking, we consider it appropriate to interpolate the interpretation with a biographical method that will help better explain the context of Wittgenstein's works and their influence on the theory of political representation and its form. However, we are not trying to give a comprehensive biographical sketch of Wittgenstein, others have already done so and better. The aim is only to better explain why the author's work has changed so significantly and how his reflection in the field of political representation has changed. Therefore, how is Wittgenstein in relation to political theory?*

First of all, it must be stated that the relationship between analytical philosophy and political theory is no longer perceived as purely antagonistic. Variants such as analytical political philosophy even appear, but attention has also been paid to Ludwig Wittgenstein himself, for example, in the question of justice or in relation to Marx. Wittgenstein also strongly influenced Jürgen Habermas and John Searle, and his influence on social constructivism was undeniable.

It makes sense, then, to address this question even further, because the political theory of Wittgenstein and his work reflects, but in the vast majority of cases these are particular topics. The aim of this text is not to give a picture of Wittgenstein's overall influence on political theory. Therefore, we will focus on the changes in Wittgenstein's work in relation to the theory of political representation, or its reflection by political theorists.

The claim that Ludwig Wittgenstein did not formulate a systematic political theory has in no way changed and nor will it. In accordance with his Tractatus, we can mark this information as fact. However, it is entirely appropriate to reject Peter Laslett's well-known statement that Wittgenstein, along with other analytically and positivist philosophers, was involved in "killing political philosophy." Such a statement must be rejected as untrue, as it is clear that it contributed significantly to the discussion and development of political theory, especially in the latter half of the twentieth century, when language-oriented philosophy became an absolutely dominant direction, especially in the English-speaking environment. Even today, however, new contributions are emerging, which turn to Wittgenstein as a reference point in many areas, such as political science, sociology, of course linguistics (especially Chomsky), but also pedagogy with its constructivist approach of Leo Semyonovich Vygotsky, who understands language as an important learning element.

The presented text tried, more than to give an all-encompassing summary, to point out the fact that even at a time when political science is dominated by empirical analytical directions, political theory does not lose its significance and can turn to many authors who at first glance fall into completely different areas of scientific research. It turned out that many problems typical of the analytical philosophy of language find analogous topics in political theory or political science as a field dealing with relations in the polis, i.e., individuals living in the community cannot avoid issues of communication, language and related problems. Misunderstandings and analytical philosophy, if not the starting point, can offer clues to solve or explain these problems. And as Wittgenstein's early theory of language influenced Hanna Pitkin's classical theory of representation, it provides a possible way to explain the practice of constituting undemocratic regimes through language rules and threat representation. Therefore, the late Wittgenstein offers a way to understand political debates about the nature of democracy, but also to explain why and on what basis citizens choose their representatives. That is on the basis of an identical language game about the problem that interests them.

Therefore, it is not only language games concept, which has proved influential in a number of discussions about public space, new theories of democracy, the currently much discussed issue of populism and truth, but the original image theory applicable to the study of totalitarianism and its constitution. A view of not entirely related topics, such as the question of political representation, to which Wittgenstein's entire work has had some contribution. Because just as in accordance with early Wittgenstein, language should refer to the real world, so political representation should refer to the needs of voters and citizens. And that is why it is interesting to think about how analytical philosophy can be perceived for the needs of political science. And even a look at the already mentioned empirical branch of political science and its positivist

research focus provides an indisputable analogy with the sentence that Wittgenstein concluded his Tractatus. "Whereof one cannot speak, thereof one must be silent". The empirical analytical branch of political science undoubtedly tries to report and examine things in a positivist way, which is not very different from the ideas of the Vienna Circle and the early Wittgenstein itself. He wants to talk about things that can be talked about clearly and with enough empirical evidence. And as it may not be entirely clear, one can be seen here as one of the greatest, albeit often unintentional, inspirations of contemporary political science by Ludwig Wittgenstein and his work